

ОБРАЗ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ В ПОЕТИЧНІЙ ЗБІРЦІ «АНТЕНА» СЕРГІЯ ЖАДАНА

Світлана БОРОДЦА

*кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української та зарубіжної літератур і методик їх навчання
Тернопільського національного педагогічного університету*

*імені Володимира Гнатюка
вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль
ORCID: 0000-0002-8369-396X
boroditsa_s@ukr.net*

У статті вперше проаналізовано образ ліричного героя в поетичній збірці «Антенa» С. Жадана у площині воєнної тематики. Остання засвідчує: він зазнає певної еволюції: від постмодерніста-іроніста до митця-філософа. Воєнний наратив «Антени» пронизаний екзистенційними думками про життя і смерть, про непрості, але гуманні людські стосунки у складну добу кризових історичних подій. Поетичні тексти збірки об'єднує символічний образ антени, який вихоплює із рідних просторів найважливіше – «ритм і прощення», а понад ними – «симфонічну музику березня». Саме антена як чутливий ретранслятор визначає масштабність й багатовимірність художнього світу в однойменній поетичній збірці. У ньому органічно співіснують кілька ракурсів авторського погляду: трагічного (від гіркої тональності до психологічного надриву); алегорично-символічного (посилюється у збірці); гротескно-іронічного (через фрагменти травестійної лірики). С. Жадан демонструє схильність до розлогої оповідності, темпераментної розмови зі світом, часом речитативності, що нагадує наспівність українських народних дум. Базова бінарна опозиція життя-смерть в «Антені» майстерно реалізована через біблійні образи, що констатують авторську ідею про вічність.

У збірці «Антенa» С. Жадан творить особливий екзистенціальний простір України, передусім українського Сходу, що опинився у ворожій окупації. Тут звучить біль за батьківщиною, туга за загиблими воїнами, співчуття до біженців. Автор трактує війну як апокаліптичне явище через мотиви «вигнання з раю», втрату «землі обітованої». Ліричний герой – багатовимірний і цілісний водночас: з одного боку, вічний мандрівник, самотній і відчужений, з іншого – українець-патріот, що апелює до сучасників, синтезуючи ознаки національного, суспільного й духовного буття доби. Це дозволяє означити самотність творчості культового С. Жадана в українському літературному процесі ХХІ століття.

Ключові слова: автор, автобіографізм, воєнний наратив, ліричний герой, постмодерністський дискурс, суб'єкт, художній образ.

THE IMAGE OF A LYRICAL HERO IN THE POETRY COLLECTION “ANTENA” BY SERGII ZHADAN

Svitlana BORODITSA

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian and Foreign Literature
and Methods of Teaching*

Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University

2 M. Kryvonosa str., Ternopil

ORCID: 0000-0002-8369-396X

boroditsa_s@ukr.net

The article analyzes for the first time the image of a lyrical hero in the poetic collection “Antenna” by S. Zhadan in the context of military themes. The latter testifies to his evolution: from a postmodernist-ironist to an artist-philosopher. The war narrative of “Antenna” is permeated with existential thoughts about life and death, about difficult but humane human relationships in a difficult era of crisis historical events. The poetic texts of the collection are united by the symbolic image of an antenna, which snatches from native spaces the most important thing - “rhythm and forgiveness”, and above them – “the symphonic music of March”. It is the antenna as a sensitive repeater that determines the scale and multidimensionality of the artistic world in the poetry collection of the same name. Several perspectives of the author's perspective organically coexist in it: tragic (from bitter tonality to psychological rupture); allegorical-symbolic (strengthened in the collection); grotesque-ironic (through fragments of grassroots lyrics). S. Zhadan demonstrates a tendency towards extended narrative, a temperamental conversation with the world, and sometimes recitativeness, reminiscent of the melody of Ukrainian folk dumas. The basic binary opposition of life and death in “Antenna” is masterfully realized through biblical images that state the author's idea of eternity.

In the collection “Antenna”, S. Zhadan creates a special existential space of Ukraine, primarily the Ukrainian East, which found itself under enemy occupation. Here we hear the pain of the homeland, longing for the fallen soldiers, and compassion for the refugees. The author interprets war as an apocalyptic phenomenon due to the motifs of “expulsion from paradise” and the loss of the “promised land.” The lyrical hero is multidimensional and holistic at the same time: on the one hand, an eternal traveler, lonely and alienated, on the other, a Ukrainian patriot who appeals to his contemporaries, synthesizing the signs of the national, social, and spiritual existence of the era. This allows us to determine the originality of the work of the iconic S. Zhadan in the Ukrainian literary process of the 21st century.

Keywords: *author, autobiography, war narrative, lyrical hero, postmodern discourse, subject, artistic image.*

Постановка проблеми. Лірика С. Жадана останніх років демонструє нові аспекти осмислення воєнного часу в сучасній українській літературі. Письменник

у поетичних збірках 2015–2023 років («Життя Марії», «Тамплієри», «Антенa», «Список кораблів», «Псалом авіації», «Скрипниківка») творить масштабну і панорамну картину воєнної дійсності, в якій живе український народ із 2014 року, осмислює причини, що зумовили ситуацію зради; з'ясовує проблеми відступництва українців, їхнього колабораціонізму. Дослідження нових поетичних збірок автора в контексті естетично-філософських параметрів постмодернізму, неофутуризму та екзистенціалізму є одним із важливих завдань українського літературознавства, оскільки кожна з них наповнена екзистенційними думками митця про життя і смерть, людські стосунки на тлі кризових подій. А відтак акцентовано увагу на широкій і неоднозначній темі війни в поетичній творчості письменника-дев'ятдесятника. До цього часу вона цілісно не проаналізована.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. І. Андрусяк, Ю. Андрухович, Є. Баран, А. Біла, Б. Бойчук, Я. Голобородько, Т. Гундорова, І. Дзюба, Б. Пастух, Я. Поліщук, О. Різниченко, М. Ткачук, Р. Харчук та ін. вписують поетичний доробок Сергія Жадана в постмодерністський дискурс з його виразними ознаками: деструкція форми, концептуальні ігри з народництвом і соцартом, відверта іронія, руйнування стереотипів, гротескні образи, урбаністичний часопростір та «поетичний індастріел», дискретне мислення і фрагментарність. Так, Т. Гундорова в ґрунтовній монографії «Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн» (2005) розглядає поезію митця крізь призму панківської свідомості, наголошуючи не на «поєднанню витриманому стилі панку, але про його впізнавані елементи, що поєднуються з богемізмом та авангардом» [1, с. 159]. У посібнику «Сучасна українська проза: Постмодерний період» (2008) Р. Харчук [6, с. 209–216], обґрунтовуючи метафору «вічний підліток», трактує творчий доробок С. Жадана як боротьбу з табу і повалення ідолів. Та насамперед виділяємо книгу «Чорний романтик Сергій Жадан» (2017) І. Дзюби, де авторитетний літературознавець намагався «для себе, людини радше з Дев'ятнадцятого століття, унікальний феномен недавнього луганського “чувака”,... що дав незаперечно природний поетичний голос... зі свого не дуже благовісного покоління» [2, с. 7–8]. Оскільки студії поважних учених охоплюють переважно ранній період творчості письменника, то виникла необхідність проаналізувати збірки, що з'явилися після початку російсько-української війни. Вони, на нашу думку, вказують на новий етап у творчій практиці автора, виводячи її на новий рівень постмодернізму.

Мета наукової статті – окреслити особливості моделювання складного образу ліричного суб'єкта в поетичній книзі «Антенa» С. Жадана крізь призму його «парадоксального» (постмодерністського) мислення.

Виклад основного матеріалу дослідження. О. Соловей називає С. Жадана «поетом ув одному примірнику. Це щось навіть більше за здатність бути оригінальним і неповторним, фаховим і своєчасним. Водночас, жодної містики в цьому немає, і жодної загадки також. Це лише елементарна відповідність своєму покликанню. Щось на кшталт сродної праці з дискурсу Григорія Сковороди» [5, с. 3]. Цю думку підтверджує поетична збірка «Антенa» Сергія Жадана, яку 2018 року видало чернівецьке видавництво «Meridian Czernowitz». Вона містить 80 нових

поезій автора і відмітна своїм оригінальним художнім оформленням. Її проілюстрував художник із Харкова Гамлет Зіньковський, відомий стріт-арт творами, передусім мурами у стилі Бенксі. Він фактично намалював всю книгу, оскільки, за С. Жаданом, у ній розписаний кожний розворот. Загалом Гамлет створив 150 ілюстрацій на 300 сторінках книги. Відповідно «Антенa» – нестандартна за оформленням і несподівана за структурою поетична збірка. Вона надрукована у двох форматах – арт-бук (кольоровий) і покет-бук (чорно-білий).

В анотації до книги зазначено, що вісімдесят поезій у ній – це вісімдесят спроб «відчути на дотик час, у якому ми живемо, яким ми дихаємо, який ми проговорюємо... Час, у якому приватні щоденникові записи можуть виявитися воєнною хронікою, а біблійні історії – ранковими новинами» [3, с. 2]. Сам С. Жадан вважає «Антену» поетичним звітом за 2016–2018 роки, а отже, своєрідним поетичним щоденником. Крім того, «Антенa» в такому контексті є органічною складовою трилогії, попередніми частинами якої стали «Життя Марії» і «Тамплієри». Усі вони доповнюють одна одну, розгортають та увиразнюють тему російсько-української війни.

Під час презентації віршів з рукопису книжки «Антенa» у межах VIII Міжнародного фестивалю «Книжковий арсенал» 30 травня 2018 року в Києві С. Жадан відверто розповідав, що спроби робити з війни «літературний матеріал» майже завжди приречені на створення неякісного тексту, оскільки стилізація руйнує дуже важливу річ, можливо, не найпопулярнішу – правдивість. Тому найбільш прийнятними в такій ситуації є «позалітературні», «позаформатні» способи проговорення життєвого досвіду – свідчення очевидців, миттєва фіксація, пряма мова, неретагована дійсність. Саме з їх допомогою автор творить «нову українську інтонацію, за чим упізнається новий український персонаж».

В інтерв'ю «Радіо Свобода» письменник наголошував: «Не можна забувати, як усе починалось, якщо ми справді хочемо, аби все щасливо завершилось. Не можна робити вигляд, що нічого не було... Якщо тобі є що сказати – не слід боятись говорити. Значно гірше, коли твою історію за тебе напише хтось інший» [4].

У збірці «Антенa» домінує і вже не вперше у творчості С. Жадана мілітарна тема. Її разом із «Життям Марії» і «Тамплієрами» прочитуємо як окремі частини однієї трилогії, тому знайомитися з ними краще саме в такому порядку, бо так ширше розкриватиметься зміст і глибше – сюжет. «Антенa» складається з восьми розділів, кульмінаційним з яких є розділ «Три роки ми говоримо про війну», де правдиво-відверто зображено найапокаліптичніші сторінки російсько-української війни від 2014 року («Знайомий пішов добровольцем», «Три роки ми говоримо про війну», «Зате я знаю тепер», «Два роки, доки його не було» та ін.).

Відомо, що С. Жадан довго не міг творити з початку повномасштабної війни. Це стало причиною його волонтерської діяльності. І лише в липні 2022 року він знову почав писати. Війна викликала дуже гостру й болючу реакцію, що й відрізняє «Антену» (разом із «Життям Марії» і «Тамплієрами») від «довоєнних» поетичних збірок. У ній важко тематично означити поезію, тому що вона виходить за межі віршів «про війну» чи «про любов». Вони більше нагадують

політичні новини, хоча «Антенa» серед інших книг 2015–2018 років «найбільш приватна й герметична». Для С. Жадана вона є особливою збіркою, бо найбільш щира (за словами автора, «природня»); писалась сама собою як особистий щоденник; кожен розділ збірки автономний; домінують філософські проблеми (екзистенційні).

У першому розділі «Антени», що вміщує поезії «Що це стікає кров'ю?», «Танцюй, тесле, доки сонце стоїть», «Голос її схожий був на траву», «І тань січної Палестини», «Син богородиці, чотири літери, перша і», «Буде так: бредуть мисливці в снігах», «Час, як шкіра втомленого чоловіка», «Виговори мене, ніби назву хвороби», «Як це діється тут, на Сході?», «Я запам'ятаю те, що побачу наступного разу», мова йде про прозорі алюзії на біблійні розповіді. Як ми вже зазначали, автор не відкидає релігію, а десакралізує священні категорії, явища, постаті. Це своєрідний спосіб С. Жадана зробити Божий світ і небесні закони доступнішими для розуміння. І в цьому письменникові допомагає антена – пристрій для випромінювання або приймання електромагнітних хвиль. Через неї він просто пояснює, що антена під час війни транслює ворожі сигнали:

В повітрі тихо, наче в обкраденій церкві.

І невідомо, на чому тримається
чутливість антени [3, с. 6–7].

У цьому контексті ми сприймаємо «соняшниковий» образ антени як символ викривленої дійсності, за якою стоїть сатана, який «не перемикає каналів», транслюючи в окуповані території ворожий контент. Україна багато років живе у деформованій реальності страшної війни, що бомбує і несе смерть. Автор у збірці знову балансує на межі дозволеного: біблійні образи співіснують з образами профанними (ліричним героям немає місця в «теплому світі євангелій і псалмів» у поезії «Голос її схожий був на траву»). Це засвідчує постмодерністські ознаки поетичного дискурсу: абсурдність буття, іронічність, взаємодія високого й низького, прекрасного і потворного, використання стилістики масової культури, міського сленгу, містифікація та ін. Водночас С. Жадан замислюється над сенсом людського життя, моделює прихід Спасителя в дегуманізований світ, даючи людству ще один шанс на порятунок («Як це діється тут, на Сході?»):

Бог народжується щороку
саме тут – в заплавах Осколу [3, с. 35].

Деякими мотивами збірка «Антена» перегукується зі збіркою «Вогнепальні й ножові», що складається з п'яти розділів – «Опій», «Апостоли», «Фляга», «Камені», «Коментарі (Герої, апостоли, жінки і міста)», чотири з яких є поетичними, а п'ятий являє собою сукупність есеїв філософського характеру, що розгортають основні мотиви збірки. Текстуальний простір «Коментарів» пов'язує всі мотиви поезій «Вогнепальних й ножових». Так і в «Антені» шостий розділ «Три роки ми говоримо про війну» зв'язує тематично її вісім розділів. Жахіття російсько-української війни тут письменник зображує через призму біблійних епізодів. «Антена», як і «Вогнепальні і ножові», відверто апелює до семантичного поля Біблії. Більшість віршів першого розділу – легко впізнавані алюзії на сюжети

книг канонічних Євангелій: «Танцюй, тесле, доки сонце стоїть» – пророцтво про народження в Йосипа Сина Божого; «І тїнь січної Палестини» – народження Христа; «Син богородиці, чотири літери, перша і» – Ісус разом із апостолами творить дива; «Я запам'ятаю те, що побачу наступного разу» – зрада Ісуса в Гетсиманському саді та ін. Таким чином, в «Антені» С. Жадан синтезує святість і злочин, сакральне та профанне, моделюючи ліричного героя як незламного, сміливого, який обов'язково стане поетом і пророком («Ось і це літо добігає кінця»).

У збірці вся лірика наповнена філософським змістом, передусім екзистенційним розчаруванням («Де ти була, любове, коли нас убивали, де ти була?» [3, с. 24]). Її суб'єктивна модальність розкривається через роздуми ліричного героя про своєрідність національного характеру українця: «Ми надто беззахисні, любове, надто нехитрі» [3, с. 24]. Зауважимо, що в збірці помітний його досвід пережитих вражень ще з зони АТО. Ставлення письменника до українських військових наснажене любов'ю до своєї країни, як, наприклад, у поезії «Київська прописка, середня освіта»:

Бути соняшником в полях Донбасу –
це знати як жити й за що помирати [3, с. 98].

Але найбільше вражає вірш «З випаленими очима й залізом в ключиці» про осліплого солдата, дружина якого тепер є його зв'язком із зовнішнім світом, заспокоюючи: «не хвилюйся, тепер я буду твоїми очима», «оповідастиму, яка погода», «Я тебе надто люблю, щоби казати неправду» [3, с. 100]. Жінка зробить все для коханого, передусім, не дозволить йому попрощатися зі своїм земним існуванням. Вона любов'ю здолає його небажання жити.

У вірші «Цілий місяць вони стояли при цій ріці» автор не випадково згадує полк «Азов». В одному інтерв'ю він пояснює, як у дитинстві сприймав Азов виключно, як відпочинок на Азовському морі. Тепер слово набуло символічного звучання. Воно стало символом українських опор, незламності, невгнутості:

Хтось впише в цю історію всі імена,
імена гострих акацій і зелених кропив.
Правий берег, об який б'ється луна.
Лівий берег, з якого ніхто не відступив [3, с. 123].

Творчі пошуки С. Жадана в поетичній збірці «Антенa» відкрили нові можливості для зображення воєнних реалій та участі в них особистості. Найголовніший його меседж звучить в останніх поезіях збірки «А тим часом» та «Доки з цього всього не написались вірші» – надія і віра в те, що ми забудемо про темряву, яку довелося побачити і перебувати в ній:

Тим часом
рухається сонце,
не спиняється час,
ліпляться наші серця,
мов ластів'ячі гнізда,
на піддашсях любові.
Довго, довго працювати господнім млинам.

Довго, довго працювати господнім млинам.

Довго, довго їм працювати... [3, с. 297].

У воєнному наративі «Антени» синтезовано героїчне і буденне, при чому перше впевнено проникає в щоденне буття. С. Жадан структурує нову естетичну концепцію ліричного героя: вольової, відкритої, медитативно-рефлексійної особистості. Її внутрішній драматизм посилюється в моменти філософських роздумів, душевних зізнань, екзистенційних думок про життя і смерть. Це дозволяє говорити про автопсихологічного ліричного суб'єкта, що посилює сповідальність та інтроспективність поетичних віршів-медитацій. Вони, безперечно, мають автобіографічний підтекст. Ліричний герой, хоч і самотній у своїх переживаннях щоденної трагедії війни, міцніє і мужніє. Тому що українець зі Сходу і його національна самоідентифікація інспірована російською агресією. У філософській площині С. Жадан аргументовано доводить: війна триває, ліричний герой воює, бореться і намагається захистити свободу і незалежність, власну й державну.

Висновки й перспективи подальших розробок у цьому напрямку. Ліричний герой поетичної збірки «Антенa» – громадянин, патріот, котрий осмислює свою долю у нерозривному зв'язку з незалежною Україною. С. Жадан через монолог і рефлексію синтезує внутрішній і зовнішній, суб'єктивний та об'єктивний плани зображення. Власне екзистенційні ознаки структурують постмодерністський образ ліричного героя, філософа-самітника, самозаглибленого мудреця, що намагається разом із нацією вижити у складний історичний час. Відтак можемо стверджувати: ліричний герой поетичної збірки «Антенa» є автором-творцем – автодієгетичним оповідачем, «суб'єктом-для-себе», котрий відтворює свої почуття, візії, прагнення. Але в межовій ситуації війни від особистого екзистенційного досвіду через духовне начало він повертається до національної ідеї. Таким чином, у поетичній збірці «Антенa» домінує надособистісне, коли митець, демонструючи духовний стоїцизм та глибоку впевненість у перемозі справедливості, засвідчує готовність до боротьби як святе одкровення, бо «Є час любити і мовчати, / Є час любити і слухати, / повертатися, вірити і любити» [3, с. 272].

ЛІТЕРАТУРА

1. Гундорова Т. Постмодерна бездомність. *Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн*. Київ : Критика, 2005. С. 159–176.
2. Дзюба І. Чорний романтик Сергій Жадан. Київ : Либідь. 2017. 112 с.
3. Жадан С. Антенa : поезії. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2018. 304 с.
4. Жадан С. Потрібно не чекати, а писати. Сергій Жадан про війну України з Росією. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29521972.html>.
5. Соловей О. Гаряча музика холодної води. *Українська літературна газета*. 2016. № 18. 16 вересня. С. 3.
6. Харчук Р. Сучасна українська проза: Постмодерний період : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2008. 248 с.

REFERENCES

1. Hundorova, T. (2005). Postmoderna bezdomnist [Postmodern homelessness]. *Hundorova T. Pisliachornobylska biblioteka: Ukrainskyi literaturnyi postmodern*. Kyiv : Krytyka [in Ukrainian].
2. Dziuba, I. (2017). Chorni romantyky Serhii Zhadan [Black Romantic Sergey Zhadan]. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Zhadan, S. (2018). Antena: poezii [Antenna: poetry]. Chernivtsi : Merydian Chernovits [in Ukrainian].
4. Zhadan, S. Potribno ne chekaty, a pysaty. Serhii Zhadan pro viinu Ukrainy z Rosiieiu [Don't wait, write. Serhiy Zhadan on Ukraine's war with Russia]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29521972.html> [in Ukrainian].
5. Solovei, O. (2016). Hariacha muzyka kholodnoi vody [Hot music of cold water]. *Ukrainska literaturna hazeta*. № 18. 16 veresnia [in Ukrainian].
6. Kharchuk, R. (2008). Suchasna ukrainska proza: Postmodernyi period: navch. posib [Modern Ukrainian prose: Postmodern period]. Kyiv : VTs "Akademiia" [in Ukrainian].

Стаття поширюється
на умовах ліцензії відкритого
доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 15.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 26.05.2026